

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Сөвединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1988
ЧЫЛАҢ
сентябрь
25
воскресенье
№ 221 (13821)
1925 чылда
үлгүлөттүгүс,
Өртү 3 көпөк.

СЭКП ТК-га
ужуражышкын

Сентябрь 23-те СЭКП Төп Комитетинге СЭКП ТК-нын Чыгыш Секретары М. С. Горбачев-баш массалык ш-формация чыгарыштың, идеология албан, чөвүлели болгаш чогаалчылар алыштың ууртукчуларының ужуражышкыны болган. Эде

ССРЭ-нин Дээди Сөведин ЧЫЫЛДЫРА ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиумунун ЧАРЛЫ

ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиумунун донданыры болза:

Совет Социалисттик Республикалар Эвилелинин Дээди Сөвединин он бирги чыгыштың онгу сессиязын 1988 чылдың октябрь 27-де Москва хоорайга чыыдырар.

ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиумунун Даргазы А. ГРОМЫНОВ, ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиумунун Секретары Т. МЕНТЕШАВИЛИ.

Москва, Кремль.
1988 чылдың сентябрь 23.

ССРЭ-нин Дээди Сөвединин он бирги чыгыштың онгу сессиязын дараазында айтырылганы киирерин ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиуму дынадып тур:

1. 1989 чылда ССРЭ-нин экономикалык болгаш социал хөгжүлүзүниң Күрүнө планынын дугайында болгаш 1988 чылда ССРЭ-нин экономикалык болгаш социал хөгжүлүзүниң Күрүнө планынын күөсүтүлүшү турарынын дугайында болгаш 1987 чылда ССРЭ-нин Күрүнө бөлүдүниң күөсүлүзүниң дугайында.
3. ССРЭ-нин Дээди Сөвединин Президиумунун Чарлыктарын бадылаар дугайында.

Барыын-Хемчик райондан

АЖЫКТЫГ БОЛГАН

СЭКП райкомунун политиктиг чырымышкын кабинетинде Пропагандист хүнүн организастан эрттирген. Совхозтар партияларында, үстүрү бүүрүлгө, албан-организация чөвүлелинде, школаларда партия эге организацияларының секретарьлары, бүгү пропагандистер аңаа чыгыла.

СЭКП райкомунун бирги секретары Б. С. Нурсат эге сөзү-биле ажыдып, эде тургустуушкунун, экономикалык үндүсүн чарыкталарынын амгы үс-чүлүзүне пропаганда-териниң мурдунда салынып турар сорулгаларын айтырар. Эрткен өөрдөдөгү чыгыштын түндүгүндө болгаш чылда 1988-1989 өөрдөдөгү чыгышда ажыктыг чонун марксизм-ленинни өөрдөдөгү организастаның сорулгаларын дугайында илеткелди пропаганда болгаш агитация кылдының өргөсүлүшү 3. С. Хомушкун кылган.

Баштайгы кичээлдерини эрттиргени методиктиг сүмелери СЭКП обкомунун Политиктиг чырымышкын бажының консультанты Ю. С. Липиничи берген. Улус ажыл-агыйының амгы-аңгы

адырларынын айы-биле экономикалык өөрдөдөгү организастан чорударынын онзагай байдалдарынын, кадрларын мергежилди бөлүдүлүшүн талаш-биле СЭКП обкомунун экономикалык кылдының структуро Н. Ф. Мошгун, эртем-техниктиг индустриалдык область чөвүлелинин даргазынын ораакчысы Г. Н. Душнынин лекцияларын база дыңдаган.

Пропагандистериниң аразына арга-дуржулга солтуушкуну организастаны ажыктыг болган.

Делегей байдалынын дугайында лекцияны районнуң «Билет» индустриалдык кески-гүрү, СЭКП райкомунун секретары М. М. Майдыр номчаан.

Делегей байдалынын дугайында лекцияны районнуң «Билет» индустриалдык кески-гүрү, СЭКП райкомунун секретары М. М. Майдыр номчаан.

Александр ХЕРТЕК.

РЕСПУБЛИКА ЧОНУНУН
КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Республиканын чурттагы чонунун сонугулар турар айтырылганын билит алыш-биле дараазында телефонкарже догулап болурун Тыва АССР-нин Дээди Сөвединин Президиуму дынадып тур:

Тыва АССР-нин Дээди Сөвединин Президиумунун Секретары В. С. Кажин-оол, Телефон № 2-26-84.
Президиумунун организастыг ажыл кылдының өргөлдүкчүн М. М. Даржаа, Телефон № 2-10-16.
Доктаамал комиссиялар ажылынын болгаш шаңналар талашы-биле кылдының өргөлдүкчүн К. Д. Дамыи-оол, Телефон № 2-15-57.

Президиумунун хүлээп алышкын чөвүлелин өргөлдүкчүн Б. С. Суваничи, Телефон № 2-55-42.
Президиум канцелизисинин начальнигиң телефону 2-49-86.
Президиум Даргазынын хүлээп алышкын чөвүлелин телефону 2-15-03.

ДЫННАДЫГ

Улус депутаттарынын Кызыл хоорай Сөвединин чөвүлели чыгыштың адымы сессиязы 1988 чылдың сентябрь 30-де Политиктиг чырымышкын бажынында болур. Сессияны хун айтырар:

1. СЭКП ТК-нын июль (1988 чыл) Планынун шийитирлеринге дүүштүр хоорайнык аш-чем программанын дугайында.
2. Чурттагы-коммунал ажыл-агый талашы-биле доктаамал комиссиянын ажылынын дугайында.
Сессиянын ажылында киржирче кызылчыларын чалып тур. Эгелерин 14 шак. Парламенттин хуралы 13 шак 30 минуттаа эгелээр.

ХООРКУУСКОМ.

Специалистке сөс
ШЫНАР ЧИДИРИН
ЭВЭЭЖЕДИР

Ажыл-агый бүрүзүгө бедик шынарылганы мал чөвүлүзү-рин көвүдери, ону белеткери-ринге болгаш кадыгалан шыг-жаарына хоолдулгү шынарыл-гыштын чидирин эвэжедирин — Аш-чем программанын чыгуула кеткелдеринин бирээ-ри. Ол бүгүдөн маалы кыжын тургузуу азыраар үеде сүт-бараан фермаларынын көргү-зүлгөдө хамаржыр.

Сөөлү чылдарда республи-кага чорудуп келген силос кылдының түндүгүндө белеткери турар мал чөвүлелинде, илангы органикалык кылды-нын бедик көргүзүлгө мөөң-нөттүгүндө көргүсөк. Билдик силосу мал аажок тура чок-талып чир, он кандыг-даа амдан-сүзүгүн эвэс болур. Ол чүте шынаар болуп тура-рыт? Мал чөвүлели ажылдары-силостун шынары дик хей чүлүлдерин тургустуур: он-таргаарда салынып хустан-ашык ужурун. Холун эрттир-бедик темпериатура хоолдулгү түтүлү, витаминиери чок кы-лып узуулап калат.

Мал чөвүлелин чыгыжымын кадыгаларынын бир ажыктыг аргазы химиктиг бүүдүмелдер-биле холуштур кылдыры бол-тур. Кажан силостар масса оларын-биле дүргөн холуза бергенде хоралык микробу-дүмелдерин өөри соксап кы-нын бээр. Билдик азылгыл белеткертүүнө силоска 5-8 ки-лограмм протеин, 10-15 ки-лограмм чир бир тоннага озаажырын шийитилер ба-дылаан. Ол чорук чижегей алырга, 30 килограмм сүтү-мөй алыр арганы бээр. Шыл холуштагы мал чөвүлелин бедик чыгарыш чыгай чыттыг, могаан өңүт, үнү-гүн хейри олаан артып ка-лыр. Натрийнин пиросульфид, бензойлук кислота мыкшан консерванттары республи-канын совхозтары хөгжөдө турар. Бо холукаларын ажылдарда могаан массага оларын деклештир холуп турган чорудар. Бир тоннага 4,5-5 килограмм натрийниң пиросульфиди озаажыр.

Республиканын ажыл-агый-ларында силос салышкыны амгы хүннерде түдүктөлгөн. Чыгыш, сооскумалар чай ку-курузанын болгаш мал чө-вүлелин чыгыжымын кадыгаларынын бир ажыктыг аргазы химиктиг бүүдүмелдер-биле холуштур кылдыры бол-тур. Кажан силостар масса оларын-биле дүргөн холуза бергенде хоралык микробу-дүмелдерин өөри соксап кы-нын бээр. Билдик азылгыл белеткертүүнө силоска 5-8 ки-лограмм протеин, 10-15 ки-лограмм чир бир тоннага озаажырын шийитилер ба-дылаан. Ол чорук чижегей алырга, 30 килограмм сүтү-мөй алыр арганы бээр. Шыл холуштагы мал чөвүлелин бедик чыгарыш чыгай чыттыг, могаан өңүт, үнү-гүн хейри олаан артып ка-лыр. Натрийнин пиросульфид, бензойлук кислота мыкшан консерванттары республи-канын совхозтары хөгжөдө турар. Бо холукаларын ажылдарда могаан массага оларын деклештир холуп турган чорудар. Бир тоннага 4,5-5 килограмм натрийниң пиросульфиди озаажыр.

Светлана ХАПЛАК.
Республиканын көдөз ажыл-агыйны химизастарынын төлөндө-шпичилет ста-пканын эртертти.

АЖААП АЛЫШКЫН-88:
ТЕМПИНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР
ОВААЛАН-НА, АЛДЫН СААРЫГ

Илет, Кур-Чер суурна тал-да ылаш-ла ыдыг. Ажаада-нын судалы мында хайнык-кан. Сентябрь 20-де анаа сов-хозтун специалистери, бөлүк чолаачылары, бухгалтерия аи-нарамынч ажылдачылары, Кызылдан көдөз ажыл-агый техникумунун сургуудары болгаш эскелер-даа шупту 80 ажыг кижик ажалдан хүлээп. Дөңдөдө ажыл база чак чок. Бригадаларын тараа сөөртүп экилген машиналар сонуг-мурнут кооп-ле турар. Олар түтүгү дүжүргөс, дөңдөдө напак кээр, чолаачыларын документири долдурар. Чамдык автомашиналарын чүдүргөс, Кызылче — сайга-рыла баазыныч чорудар. Ын-чангаш девизлекчи Алексеев Монгуштун ажылы база чак чок.

Дүштөккүн 2 шакта чедир барык 300 тонна тараа киирди — деп, девизлекчи А. Монгуш жургалдарда дөңдө-лөдөрүн сайлап үлдүргөс, биске дынытты. Чамдыкта хүндө 1000-даа тонна тараа киир. Билдик болганда, тамык күштү шыңче — тарааны арыг-лаар, кургудыр, чүдүрүп чо-рударыныч салган. Эпир чаа бүргөс хүннерде шанга оваа-лаан тараа харын жийир чак-кан. Ону тарадып, сайгарыны-га хей күш негеттирген бол-ганда, суурдан немерде күштү киирген.

Сентябрынын 20-де Кызыл-дан автомашинисттерин тө-дөдөдө келген, чолаачылар-ын кылган азылдын түндүгү турарын база көрдүсө. Найы-салылаан № 2 АТБ-ниң 22 автомашиназы мында күсүк дүжүт ажаадазында дүзө-лө-жүп турар. Оларын кызыл-дан совхозтун улусу мак-таар. Эң ылангыч Евгений Гор-бунов, Василий Кривоносов олар № 1, № 2 бригадалардан хүндө 6-7 рейстерин кылып турар чорду. Чолаачыларын ажылдарына таарымчалыг байдалдарын тургускан, олар шупту-ла бригада төптөриде чурттап турарлар.

Шанда инити байдалды эко-номист Валентин Ооржак та-ныштырды. Ында барык 10 муң тонна тараа дүшкөн. Оон күртүгө 2450 тоннаны дүжаа-ган. Ынчангаш пландан ажыр 250 тоннаны күртүгө шыгжа-мырынга урган. Бо ажыл уламчылап турар. Кур-Черин хову-шөдөриде өстүргөн дү-жүтүн бо чылын 5000 тонна-ны садар деп шийитилген. Ол тараа шынарылг. «Са-раговская-29» деп сорт. Шан-да оваалаан тараа кургак чо-рду. Ында болганда, шына-рылг тараа дүжааганы дөңдө-артык немерде төдөдөр база алыр.

Шанда ажылды ийн ээлтө-биле организастан. Хүндө суурнуу улауу, а дүңкө ээл-чөгдө шантын ажылчынары боттары ажылдар. Шанда дөңдө-артык немерде, механиз-

Дүжүт экиде ажылдарга беши хол дыныг болгай. «Тилдеге» совхозтун шанда база хову-шөдөриде-даа ажылдап турарлар-биле чу-гаалжырга, олар ыңча дээр. Седен ХЕРТЕК. («Шынык» корр.).

Чөвүлелин холуларында, суурда шанда ажыл хайнык-кан. Совхозтун ажыл-ишчи-лери бо чылын чагай дүжү-тү өстүрүп, оң-биле аш-чем-ни көвүдериинге боттарынын салышкынын киирпн турары өөрүчүгү-дүр. Картофель ажаадазы база эгелдөн. Ону шанда экилген, аңгылап сортташ, подвалда уруп ту-рар. Бо ажаада нөдөз ажыл-агый техникумуна сургуударын киирштирген.

ЫНЧАН КӨРГЕЙ БИС ААН

Кыштын баштайгы көсүкү медөзчип — тайгалар баш-тарында хар чааңкан. Ажыл-агыйны кижик, ону көргөш-ле, мал-маганынч кайаа-хораа-зын база катан хынап, ойбак-дынын дугалып, чыгылаш-бедик кырында кышталып кышталыштын үсүлде мал-маганынч онча-мөңдү болуру улут тамааржыр болгай. Таңды шынык бедик-бедик башта-ры агартыр «бүдүшкан» хар-ны көргөш, Тес-Хем районну мал ажылынын ууртукчула-ры кыштагалышкына баш бурунгар кончут хынамчалыг белеткериң эгелер бергенер бе? Бир эвес Чүргүй-оол Хо-мушкун аттыг совхозтун чам-дык малчынарынын кыштага-ларында, сүт-бараан ферма-ларында бөгүтү байдал-биле алыр болза, кыштын баштай-гы медөзүн шупту дүшкө ка-дык улус кире.

Эрткен кыштагалышкын үсүлде ажылалта киирген деп болуп турганын төп сүт-бараан фермазы амга чедир долу ажилдагы киирген. 1987 чылдын күзүндө кызыл деп

инектер ижер сүт дамчыдар хоолойнык ийн ужу дүх ха-ймыдыры каан, малга чөвүл-үлөп бээр механизастаттынгын дерит-херексел чок. А саа-дучыларынч ажылдагы эң берге чүдү — инек, бизаанын чөм-гөргөсө. Бо ажыл механиз-астаттынмаан болгаш, сүт-бараан фермаларына анык салыччыларынч немердөй тур-ларынын бир чылдаганы ол.

Чүргүй-оол Хомушкун аттыг совхозта ажыл-агыйны эвес, шийитин эт-хөргөргөсө кам-хайыра чок чоруктуу бир бөгүтү тургускады — сүт-бараан фермаларынч төп ола-га чер. Эрткен күзүн чору-вуста, одала чер чыгып, чы-рык, арыг-сыяг турду. Оон бээр чыл беши эки чөптөн. Ажылалта киирген соода ону багай ажилдап, чыгы-үдө карактавын туралы-дап, котельяларын сонгал-дыр, экил бууш, ишти бок-тур апарган. Анаа септеге керек. Ол дөңдө база артык чарыгалдардыр.

Өргөд сүт-бараан фермазы-

нын кыштагына төрүр база саар инектер бо кыжып сөө-лүгү катан кыштаар. Келер чыл-дан эгелдөн, маңа чүдө ор-бода мал турар. Кыштага кайаалар эргн. Оларынч на-палат септелгенинч орну-ча чаа кайааны тутканы дө-рө-дө харын. Билдик-даа бол-за, анаа малды дөмөй-ле кып-тадыр болганда, кайааларын үрүмкө септелгенинч чо-рутканы дээр. А сентябрь айынч ортан үсүлгө чедир ферманынч септелгенинч са-лазын бөшкү дүртүп кер-бөзгөн. Бо совхозта септе-лгенинч холу дөңдө чыгыс объект Сарыг-Буудан бо-да мал кыштаа.

О. А. Монгалби биле К. К. Булун Чүргүй-оол Хомушкун аттыг совхозтун шымыр кой-жыдуларына санаттары турар улус. Баштайгы эрткен кы-жым төрүр 100 хойдан 402, ескем — 92 хураганы ал-ган. Бистин республиканын дөңдө-биле алыр болза, бо малчынарынын көргүзүлгө эки-дир. А бир эвес кыштаг-

ларын бүтү талазы-биле хы-намчалыг бедиктеп ал турган болза, алым адаанымыс мал-чынарынын амылынын бүү-рүчүлүгү ам-да бедик турар чадаас деп бодал, оларынч хонунч кайааларын көрүп турувуста, сагышка кирди. Кайааларынч ханаларында, дөңдөдөриинде ойбак черлер хей. Кыш эгелдө кыштагы көжүп келген, оларынч соок эрткен кылдыр сагышка киир чыгылап алыры берге-ле боор. Кайааларын зоотехниктиг негелдөдөргө дүштүр белет-кериин турарында кыжы үеде оларынч ишти шык, анаа турган малдын аарыры көвөй деп чүвөн амыдырал көргүсө-көн бодал.

Малчынарынын кыштагал-лары бажынарынын үрөз, оорлар, оон кедерее, бууш алыш чоруй баар түндүгү сөөлү чылдары, көвүдөз. Бөрт-Дат суурал арал эвеске кыштага Д. Лыт-ордуң ба-жынын эрткен чыгып бууш алгаш, орлуи өрттедиакост

Шынык-ор СУВАН. («Шынык» корр.).

МАЖАКТАН—ШООДАЙ, А ШООДАЙДАН—ТОННА УНЕР

КОМИТЕТТЕРДЕ

ЭРЗИН

Чонунду хууда дуаала ажал-агынын бүдүргөнү этти салып, ону сазыларга кырып, чурткачы чонуну оо продукция-биле уругачу хандарынын хемчегерин Эрзин райпоу, оо белеткед контораы канчаар боттандырып турарынын хыналдазын район комитетте түнөп, чу-галашкан.

Эрткен чылым-даа, бо чылды бирги чартында-даа эт белеткелинин планы күүстөтүлгөн, эт дуаакчыларга кырып хемчегерин уугу салып, чуртучулуп, эт бүдүрүп, дуаалар талашы-биле керээздерин ууга коңдоттатып салып, белеткелинин эттен колбаса кылгылар бүдүрүп кел ажалдай бергенин хыналда эки деп демдегелен.

Ыччалда-даа эт белеткели көүдөйлөдүрүн бар аралары мракта чедир ажал-агынын ийи турарын комитет демдегелен. Сазыларга эт өй-өйөп кырып, чаксы, чайгы телерде шут көзүлөс. Белеткед контораы эттин док-тамал курлавырын туруп, херегел айы-биле сазыларже үндүрүлгөн хемчегерин албайн турар. Чонун эт белеткели калбартап, баш уугу керээз-дугуржулга кырып калбартап. Дыка хей артык

малдыг уугу ону белен ху-жаар аргам чок. Эт белеткелинин уугу эвес планын эвөш санын уугу дулап турар, керээздер колдунда оо-ла уугу-биле дуаалада үзүндө чарынтан.

Суурларда магазинер белен этти кирип хулап албайн турар. Белеткед контораынын мал согар шөлүнү санитария байланы багай. Оон кадалады четпес болганын эт үлөдүр чуртуктар бар. Соккан малдын ижин-хырын аймаан, баш-дуюн сазы-саарынын хемчегерин адымдай, олардан столон-га национал ченер кылдырган аналдастынмаан. Коң эт белеткед адымдай эт продукт-дуларын (субпродукт) сазар магазин райпола тускайлат-тылман. Колбаса кылдыр чет-тир күчүз доу ажал-агынын майн турар. Сес ай иштинде 32 тонна колбаса кылдыр турган, пек чүгө 17 тонна бүдүргөн, шынары база негелде-ге, ортоңге дүшпөй турар.

Партия, чакаткы чугула айткышыннарын амыралга боттандырып толгарай хемчегерин албайн турары дүш районун белеткед контораынын директору К. С. Ламынын комитет сазында-га, дүшпөт хемчегер ап чорударына хуусаны айткан, контролга алган.

Дүжүт ажалдаанын политика болган күш-ажалык уугу-дууларын барындаа, Каа-Хем районун улусчу контроль комитетте бо сесон үзүндө чорудар практика хемчегерин баш бурунгар ажалдай кылган, ону ам боттандырып турар. Оо хемчегерде бөлүктөриң база постуларын согула-ларын тодараткан.

Ажалдаа этелеринин мур-нунда «Туяниская правда» биле «Шын» солундарын редакциялар-биле каттышкан рейдин ийи катп чорутту-вус. Ынчан чамдык ажал-агыларын ажалдаага кош-ка белеткели турарын иле-реткен. Оо ышкан дүжүт ажалдаа этелер бээр, «Шын» солун-биле кады база бир рейдин органистаа-вус. Чамдык советтарын агрономнары ажалдаанын ажалын планынын безия тургузуп, балылаан алаанын ичкан илерен. Бо рейдер-иния соонда байла шор-а-керин, айткыштан четпес-терин чалызыр-биле когуур ажалдарын кылган.

Дүжүтүн чидарин-биле де-мисеян күштелерин согула-га-биле районун советтар-ынга II постуун тургускан бис. Олар ажалдаанын шы-нарын, чедир ажалдаага ор-ганистаанын хайлаарп турар апарганар. Тара-дүжүт дээрге бүтү уугу-биле. Оон төтөгелери кем-херек үзүлгөдөн хемчегерин. Ын-чангаш контроль бөлүктө-ринин боттандырып ка-раа көсүк, кулаа чидангыр болур уугурут.

Амгы үдө «Енисей» со-во-

тардаа 14 центер тарзын ажал ап турар. Хову ажал-агыларын огуу-дуулаа со-циалист чарытын органи-астаан. Оон мурунку огу-рунда Фатей Долганов чо-руп турар. Оо ышкан Алек-сей Париков, Виктор Сербов олар хиде бүдүн чартк нор-маны күдөлдери чачыл апар-ган. Көк-Хазактын таракыла-ры күрүгө 1000 тоннаны са-дар планын дыка ажыр ку-сеткен. Ам-даа оо ажал-уламчылаашкан.

Ындыг болза-даа ажалда-да четпестерин барын кон-тролерлар илереткен. Эа ылангыя Саргалда тараа-арылар күшүтү аргат ажаа-туруп турар. Ында тараа-складын шуту хол дегбөн болган. Оо ышкан тараа-де-зини чедир септеп белет-ке-вус. Оон тараа-биле Сар-гал бригадалары Сары-Септе пунктуе сөртүп че-дирин турар тараанын де-зини аңгы-аңгы болгулаар та-варылар кайы хей. Чижээ, бригадалар төп шаңче сөрт-кен тарадан I тонна 580 ки-лограмм четпес болган. Оон аңгыда Сары-Сепке экигелен бир автомашинанын чугу-гу тугаштырып көргө, баштай-гы деизинден 810 кило-грамм артык болган. Ынча-гаш ам бригада төвүндө де-зини шын эвес кергезери кон-тролерлар илереткен. Оо барындааашкан, ук деизини эде кылган. Маала контроль бөлүдү уугу рудуат болган. Оон башка ак сазыштыг эвес

ий-чатыс чылаачылар ол та-варыларын боттарыга ажал-дай болуп турган.

«Улук Октябрь» советтун вога, картофель өстүрер бри-гаданын ажалдаа четпес-тер барын илереткен бис. Ке-рээ-биле ажалдаа турар ол бригада (уугу-дугуруу Руслан Цой) арбузту уугу өртөккө сазып саарган. Боттары ажалдаа турган. Кол агроном Яков Васильевич Цыба бо-ду ук коллективин ажалын көң-гүс контролдоошкан, хариы советтун бир автомашини картофелин Кызылга апар-ган, ону бо-ду кара турарын-да сазып сарышкан, ажаа-зын шингезген алганы иле-рэн. Бо дээрте ол специал-ист арм-иууру канамгыла дээрин тода бадитка турар факты.

Районун улусчу контроль комитет оон аңгыда «Бу-рунгаар», «Ленин орук» ба-за «Совет Тыва» советтарга хыналдаарын коруткан. Баш-тайгы ийи ажал-агыла та-раанын чидарин база бар. Эа ылангыя комбайнерлар тараа-кесерде, бастыраа дүргөн чорур, оон уламчылдан дү-жүт мажакталып турар. Чам-дык механизаторлар комбай-нарын эде таарып алаанын-дан тараа хорап турар бол-ган.

Ажалдаанын шынары та-раанын арын-иуурунде деп-шинча чугалашкан. Ий-чан-гыс механизаторлар ажалда-ны районун контроль коми-тетте илереткен. Чедире ынчаш

Тарааны ажаларын тест-нологияны каржы-биле үрөп, шөлө чалдарын безия арттырып кантар тургулаан.

«Кызыл туу» советта ажалдаа дыка оожум. Эрткен чылын тарааны чедир ажаап чадаан, ынчангаш хар ажаа-га кирген болгай. Бо часты-рынын ам чедире болду-бас ке-рек. «Кызыл туу» деис-кээри тайга чогуу болган хар ажаа дүргөн чартып болуп. Оон база болаар херек.

Бистин контролерларын хыналдаанын түнөлдөсө, ажалга, «Совет Тыва» совет-та ажалдаа дыка оожум, ор-ганизаа чок чоруп турар. 2-1 хун комбайнер ажаа-тарымын чачыл бооп бар чылар.

Дүжүтүн салым-чолу дэиш кылмаа болган шыналдыг ажалдаа турар механизатор-лар бисте эвэиш эвес. Оларга «Бурунгаар» советтарын Вла-димир Салчак, Арбан Куулар, чолвачы Григорий Билдикти, «Ленин орукта» Сергей Сергеев, Андрей Понутаев, Шогду Мадыр-оол болган өскөлөрүн-даа адал болуп.

Нитан-биле бистин р-йонда дүжүтүн байлаа р-д-кен чылаадында эки. Оон ажалдаа Кызылдан чо-даачылар, студенттер бол-ган сүргүдүр хей-беле киржип турар. Амгы үдө картофель ажалдаа база кынып тузук. Бо ажалга баш-тайгы үдө «Енисей» совет-уугу чидарыларын бола-дугу-на районун контроль коми-тетте илереткен. Чедире ынчаш

картофель ажалдаадыга хо-орай, суурлардан хей шеф-вар киржи болганга, хей улусчун ажалын хайгаара-вус болза, мажактар деп чүе мурунку чылаа-даа билдин-гир болгай. Ындыг чорукту бо чылын болду-бас уугурут бис.

Каа-Хем районун совет-тарын уугу-дугуруу салым-чо-лу дэиш ам-лаа чогуур не-гелде-биле ажалдаадын тура-рын улусчу контролерларын хыналдаа көргөсөн. Бо чү-нүн бадиткалы? Эде тургу-туушукун дугайын чугалаа-жыл-лаа турар бис. Аш-чам аймаан көүдөлдери эт чугула-политикти айттыр.

Ынчангаш дүжүтү чид-ир чокка ажал алыртыг бистин контролерларын ки-рономнар дүжүтүн салым-чо-лу бисте эвэиш эвес. Оларга «Бурунгаар» советтарын Вла-димир Салчак, Арбан Куулар, чолвачы Григорий Билдикти, «Ленин орукта» Сергей Сергеев, Андрей Понутаев, Шогду Мадыр-оол болган өскөлөрүн-даа адал болуп.

Нитан-биле бистин р-йонда дүжүтүн байлаа р-д-кен чылаадында эки. Оон ажалдаа Кызылдан чо-даачылар, студенттер бол-ган сүргүдүр хей-беле киржип турар. Амгы үдө картофель ажалдаа база кынып тузук. Бо ажалга баш-тайгы үдө «Енисей» совет-уугу чидарыларын бола-дугу-на районун контроль коми-тетте илереткен. Чедире ынчаш

ЧАДААНА

Хамаатыларын хууда дуа-лаа ажал-агынын сайыраар талашы-биле советтарын ажалын хылап көргөп, Чөөн-Хемчик районун улусчу кон-троль комитетте директорларын дыкнаан. 1985 чыл-биле де-изнере, советтарын деис-кээрлеринде чонуну хууда ажал-агыны быжыгып, олар-нын малы эвэиш эвес. Чүс өрөгөге органистаа 231 бо-ла, 693 шор мал, 135 хаан ко-до суурларда бар апарганын комитет эки деп демдегелен. Ылангыя Чыргакы, Хоруж-Дог кезде Советтерге хама-арышкан хамаатыларын малы эвэиш, мал чок өрөгөлөр сайы 6-7 хуу чедир кызыртыган. Чонун малдары согула-биле чедир бээр районда эки-жэи.

Ыччалда-даа чонун дуа-лаа ажал-агынын улам сай-ыраарынын хережне совет-тарын кирип турар уугу эвөш. Хуу мал бажы нити-и-биле өздүлдө-даа болза, ол өздүлгөн бисте-ге малдыг уугу берип турар, а мал чок-заусту ол талашы-биле со-нуургаларынын, оларга хуа чедирерин хемчегерин ал-дымбайн турар. Кезде суур-ларда 418 өрөгө мал туттайн турар, олардын барык чартын мал азыраар арга-шынгалган. Ындыг өг-бүлөлөргө анык мал сазарынын хемчегерин мангыс-даа совет боттанды-байн турар.

Эрткен чылым бүтү совет-тар каттыштыр чүгө 56 ха-ван огул чоңа саткан. Мал-дыг улуска тараа куугуру, сазар сазарынын хемчеге-рин советтар эвөш хемчеге-ди боттандырып турар. Ын-дыг байлаа болза, олардын, ситен кезер чедирин хуу коданнарга анылап бербейн турар, хуу малдын калганын органистаа, мал азыра-рыне согуургалды калдыр-ган. Ол-ла чылааганар-биле хамаатыларын хуу малы нитинин малындан чыдан-чылаа анылап үстүн-мий турар. А ол малы аныг калатта тууларынын аргалары бар. Советтар деис-кээр-ле-биле малдыг чурттар оор-чус хере пенсионер бар, олар-нын арандан 35 өг-бүдө суурлардан дашкаар чурттар олурар.

Эт бүдүрерин көүдөлдүр талашы-биле советтарга уугу дуузын чедир турар дуаала ажал-агынын чорударынче кичөөнөй чоту дүш район-нун 6 советтун директор-ларын комитет сазындаган. Адымдай турар хемчегерин боттандырып өгөлөрүн олар-дан негел. Практикт хем-чегерин ап чорударына де-мин каларын хуралга олоруш-кан кезде Советтер күтүскө-нарын, хережне чеву-ледеринин даргаларына сү-мелзөн.

ШАГААНАРЫГ

«БраспоректЭСтрой» ту-луг өргөдөлгөн Шагаан-Арыга № 3 КМК-эз чур-талга болган социал-култура амыралынын туугуларын дүргөдөлгөн хережне эвөш эвес уугун кирип, Шагаан-Арыг хореянын, Хайыракан, Эйгел-Хем суурларын чагай-жыларын уругу-дугуруу турар. Бо чылын мажакталында ар-тык чуртталга туугу-дугуруу онза-гай кичөөнөй салдымны өг-өлөккө. КМК социал уугу-дуу-дугуруу туугуларын ажалын-нын темпизин суурлартан. Чоток чыл иштинде Ша-гаан-Арыгта 12 аал чурттар уш бажынын дуаалар турган, чүгө чамызын дуаалаган, чыл төнчүгүнө чедир уш ай артында чүгө 2 дуаар ба-жынын жоопу турар. Хабы-ракан суурда апарка-де ду-жаалтынар уугурут эвэишге туугу үзүндө доогузубан. Хайыракан суурун чагай-жыларын хережне чүс

мтү рубалын чачылап-даа КМК шингезди албан.

Джулаашкынарын кол чылааганы органиастыг бу-лугаазыннан укталганын хыналда тодараткан. Эргел-ди заводтары-биле, механ-изация өргөдөл-биле, сантех-никти дери-монтж кылды тускай салыраар-биле ха-рылаады кошкан, негелде чок, шүшпир чоругу-биле КМК-нын уугу-дугуруу боу шаптак-таашкынарын тындалырып турарын комитет демдегелен.

Туугу-монтж ажалдарын органиастаарында четпестер-ин чалызыр хемчегер ал-байн турары дүш КМК-нын начальниги В. Д. Биржонту комитет сазындаган. Хем-жулаашкынын чылааганынын чалызынын дугайында оон алаашкынын хулап алган, айткан хуусалда хуусалда дугайында келгелерин дэс-кан.

МАТЕРИАЛ ЧОГУ ЧЫЛДАГААН ЭВЕС-ТИР

Улук-Хем районун улусчу контроль комитетте чер-чедир контроль бөлүктөрү-биле ышкан белеткед ажал-агынын, нитинин малынга быжык кем-суурун тургулаар болган дүжүт ажалдаанын чоруп турарына ха-маарыштыр хыналдаарын органистаап чорутулаан.

Ажал-агыларда тараа ша-нарын, картофель, когаа шыжаар чедирин белетке-ли советтарда бөлүктөрүн ки-рип-келген-биле хыналдаа кылган. «Ак-Туру», «Улук-Хем» советтарын уугу-дугу-руу чурдары багай эвес белетке-лине көргөсөн. Тараа арм-и-ууру, кургалды, хинжактар шыжаар складтарын белет-ке-л, септеп алганы эки деп демдегелен.

«УТКА 25 чылы», «Күш-ажалдын хосту» болган «Найрал» советтарын кар-тофель шыжаар чедир бе-лен эвес-септелгенин чам кыл-ды эгелер турарын илерен. «Найрал» советтун Шанчы, Терезина хову бригадалары-нын тараа шыжаар складта-ры, «Күш-ажалдын хосту» советтун Чогураа салырын-да тараа шыжаар сарай, се-риния кыры ойбак, көк дээр күстүр турар. Тараанын ша-нжа дүжүрүп, анылап турда, олардын септелгени уугу кылды турар болганы хынал-дадан илерен.

«УТКА 25 чылы» советтун чам сазып алган картофел-сорттар техникаларын энтен кылды албан, картофель ху-лап алыр чедир чанымда чашынаар аранында октапкан чыткан болган.

Тараанын шөлден шыга че-дир сөртүрүлдө автогра-спот оруктары чедир кыл-дып албанында чидарылар бар болуп турар. Оон и-жэи, «Күш-ажалдын хос-ту», «УТКА 25 чылы» бол-ган «Ак-Туру» советтарын хамдарыштырып болуп.

Районун ажал-агыларын-да шапактаа, хову брига-даларында тир кала уугу-дугу-руу троллейн нитини-биле 49 по-стуун тургускан.

«Күш-ажалдын хосту» советтун Арыскан сүт-баран фер-мазында мал ченер кылдыр пекти чам кылды турар. Оон бо чылын ажалдаа кириер берге байлаа. Эрткен кы-жын ижиг-даа, соок-даа сүт үзүлгөдөн чылааган болуп тур-ган. Оон чыдыг траасзын ажалын каан, хыналда үз-үндө оон кылды турар кижэ-ди чок болган. Ызыаа кажы-зын алгыды тулуп турар.

Иштин-Хем сүт-баран фер-мазын септелгенин чүгө сеп-тебери 5-тен кылды эгелен. Байыр-оол Кыргыстын уугу-дугу-руу бригады дини мате-риалдары, кадалар чогулдан сентябрь 6-да ажалдааган. Бригаданын чугаа-биле алмга, ол фермада септеп кылды уугурут ажалдар хей болуп турар. Ферманын ол са-дыр чери өрткө дыка амыл-дым. Ышкан казанка элктри-уазынарын технология дү-жүрүп сазыган, ажаа-ла ка-залдарда халааңдаган каан. Ийек кажаларын ишти иш-кыи үдө соок. Ийек тарып болаар чедир чүгө пек-ка-зын кылды эгелен. Ферма-нын херик-кажалары ойбак-чы-рек, ийек-бээр ийленип уш-кулай берген.

«Найрал» советтун сүт-баран фермазын советтун конторазында «Массанын кон-троль» деп улусчу кон-троль бөлүктүн хана парла-галында шүтүмүчөп бижээ. Ында боттандырып-биле алмга, СБФ-те кылды уугу-дугу-руу белеткед ажалы чорутуу-нун ийи турар. Септелген чү-у-даа кылдымнан. Советтун пиломатериалда мааза мате-риалдар чок. Советтун ту-дугу бригадир ол ажалда са-гыш салым, ферманын эрге-женин Директор Мадыр-оол-ла дулаар дугайында мыла бижээ. Оон түнөлдө дүшпөт болган. Туугу материалдарын мыла дүжүрүп, 5 септегенин мыла ажалдааган эгелен.

Ары-Бажы, Хайыракан фермазында байдал база туугу материалдары чедир-шын турарында саздып тур-гар. Ары-Бажы СБФ-инин мал кажаларын экигелен оорук, соңгалар ойбак, бузук.

«Ак-Туру» советтун Чам-Тал СБФ-инде 10 амыл сеп-тегелерин хаара туткан. Ка-жалдарын малштап чылаа-ган турар. Ферманын коллек-тив тускай график буугаар хунун-де солчуп, септелгени кылды, оон ажалын ам до-варынын кырында келген. Ийи оңгары додур силос-саккандын, саван-биле кырын шыл алган. Мал ченер хэн-дөктөр херексиз болон.

Ынчангаш районун улусчу контроль комитетте моон соң-гаар мал кыштагылашкыны-га, когаа, картофелды шы-жаар чедирин байдалын, хыналдадан илерен четпес-терин чалышкынын дугайы-нда база катп чедир-чедир бөлүктөр, постулар-биле катп хыналдаарын, рейд-терин органистаап, комитет-тин хуралында чугалашкан, дү-жүтү ажал ап турарын байдалын дугайында ор-ганизаары бистин хайма-кыларын мурунда кол со-рулга болуп турар.

Виктор ИДМ.

Улук-Хем районун улусчу контроль комитетинин дар-газы.

Таңды районда «Революция-нын чалыбын» советтун хову-шындында ам бо хун-и-и-де дүжүт ажалдаады киин тулук чоруп турар. Тарааны чидир чок, кыска хуусалда ажаап алыр талашы-биле совет-түтүн ийи хову бригаданын улусчу контроль бөлүктүн постуларын тургускан. Олар комбайнерлерин тарааны кестирип, ажаап ап турарын-че, чидарыларын болду-ба-зынче кичээгенин салган.

Ол ышкан комбайндар тара-нын сөртүп турар машиналар-ы

га база шыңгыс контрольду тургускан. № 1 хову брига-дада улусчу контроль посту-зуну уугу-дугуруу Анатолий Петрович Курбатский ол талашы-биле ажалды багай эвес органистаан.

Оон уламчылдан мыда бо чылын дүжүтүн ажалда-зында ам бо хун-и-и-де кан-дыг-даа хамыдышынын чок болуп турар.

Ол чүгө дүжүт ажалда-зынчы үзүндө эвес, ол бри-гадада улусчу контроль пос-

тузуну ажалын донтаамап хырылап турар. Чаксы, нуску хову ажалдарын үзүндө чедир ажалдаады, тараа чалышкыны, чедир ажалы-нын технологиянын сазып ту-ларына хыналдаарын кы-лар, четпестерин ол-ла чедир-ге эдеринин хемчегерин ап турар.

ЧУРУНГА: посту-дугу-руу А. П. Курбатский биле наңканын А. Ф. Шерба-нов олар амыл үзүндө.

Ондар ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ШЫҢГЫРАДЫР ҮЕ КЕЛБЭЭН БЕ?

Бо чылын август 25-те № 197 «Шын» солуга үнгөн алыска-чаксык кижилер ду-гайында С. Ошонун болган А. Кунгаанын чараларын номчаап, оларын сазыш-бола-дугуруу каттыжар мен.

Мен бодум аныяндан мал ажалына ажалдап келдим. Ам назылап кырааш, пен-сиялап, суурда чурттар ор-бис. Кара чаштан кылды өрөгөн ажалыныс аайы-биле малдан халаактанып, ону азырап, өстүрүп чорутуу-вус уугу-дугуруу ол.

Сөөлү үдө оорларын, алыска-чаксык кижилерин көүдөлдөн кичи элдеп-ишмес арга чок апарган. Сөөлү чылаада 10 амыл эт, ийек, өшкү чидирип келдим. Оору-даа туттурбас, ийи безин ты-нылаа боор чүгө-дур. Суу-ру-вус орук аксы, ак чедир, чо-пун арыжар уугу орунун бедирин. Чада-даа, аытгы-даа, мажакталы-даа, хари-даа хемелг кижилер ылап-ла суурун таварып эртен. Оларга чоран инектерин колды-биле мажактаа чугуруу апарган, аштары суруп алган барган боор-дур. А ол хей инектер та кайнаар чилип турар чүе, дээрже-даа үнгени, чедире-даа киргип билдирмес.

Райкүсскомун иштин хе-ректер кидилгенин ажалда-чаларынын олутпай, шимче-гир эвес, каржы-хажаагынын мен база көрүп келдим. Дуаа-дипен, хомулап кирип чедер, «ол кичи чок, бо кичи чок, ынчан кел, мынчан кел, бээр олу, мыай олу» — дикшип турда-ла хунер, айлар, чыл-

дар эртер боор-дур. Оорлар хундус эвес, дуе хедер боор чүе-дир. Ол үдө дуаа-дипен, динчадирга жидилип ажалдаачылары: «Чаа, чедир бээр бис, мананар» — деп каар. Ынчап турда хун эртин, хун үнүп, дүш чедир чорда, четкилеп кээр.

— Че, кайыл, көргүс, ийи кайыл, кайыны келген, кажан көрдү, каш ышак эрти? — деп протокол додурдун, өт салды-рып турда, оор-даа кайын тытып, олчан баар. Оон кедерезе А. Кунгаанын би-жэени ышкан: — Аргакж сен, ындыг кичи чүгө мал туудар сен, ашак — деп бар-гылаар боор-дур.

Суурууска участок инспек-тору база ызырымастаан. Чүгө 1987-1988 чылдарда 3 кичи солчукан, ам шутт чок.

Ынчангаш мен бола-сана-лым мындыг: оорун оруу мунгаш болуп-биле, чүгө бистин районун деис-кээр-инде эвес, республиканын өске-даа чедиринде ГАИ болган милиция ажалдаачыларын эде тургустуушукун, чаар-тылаанын үзүндө ажалын экигилеп, шимчегерин болуп сүмелд, дүшкө үдө мажак-техника аргылаагыларын рейдлерин органистаап, оларын кайыны, кайнаар бар чорутуу тодараткан, хы-налдаарын шыңгырадыр болза эки деп болзар мен. Оон башка кодан инектер, чыгы-лар боттары-ла бир чедир еске чедир уугу чедир бестер болгай.

Чонун дуаалаа ажал-агы-ны — мал-маганын, хаан, да-

гааны тулуп сайыраар дү-гайында суртаал ажалын чо-рулуп турар. Мал-маганын кызып-кызып азырап, өстүрүп алырга, оор алгаш баарга, хо-муданчыг деп чүвени кичи кайгаар.

Болган бир таварыламын чиккесе кириер бола-дыр мен. Бо чылын июнь айда дүш херинисти артап, үрөп кирген, бир өшкүнү оорлоп апарган. Оон иштеп, сүрүп келерге, төрөлм боор кичи-нин бажынында келген, Чугалашкан, оон огул өрү-ден өшкү алган, оозу бистия болган. «Чүгө-де чүгө-дир, төдөп берээл, дегүл-тер-даа улус-тур бис» дикши, төтөк олу-дү бардамын, баш чөгүн сурап, алазы мындыг болган.

— Айлар эртен, чүгө болду, чүгө төлөйгөн тур сизер? — деп суржуп четтим.

— Аргакж арган анай-ла чоржук, аас-дыл кылба, огу-л оор кылдып кырыган, оол-дардан анаа алган кичи-дир, бо-дур — дигеш алазы 50 рубль октан берди. Ол мензе-мылгаскыч, хомуданчыг бол-ган.

Ала кичи боу ийек, ха-вааны тулуп олурар, ол боуи мензе бичи-даа дөмөйдөп көрбөн, хари-лаа оолдун оорлар-биле харилаанын дет-кип, хөдөйлү турары ол-дур. Бо таварылаа огул камта-лаан башкы кичи чонун ажал-толу канчап кичизип шылаар.

Кызыл-оол ДОНГАН.

Хайыракан суур.

Улук-Хем район.

ЧҮГӨ СУЛАРААНЫЛ?

